

Марушева Олександра Анатоліївна,

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічного управління та адміністрування
Державного університету «Київський авіаційний інститут»

МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

SOCIAL PROTECTION MECHANISM FOR WAR VETERANS AND THEIR FAMILY MEMBERS IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

Безперечним є питання актуальності публічного механізму соціального захисту та соціальних гарантій для ветеранів війни та членів їх сімей під час дії воєнного стану в Україні та в умовах повномасштабної війни. У статті проаналізовано та теоретично узагальнено нормативно-правову та організаційну складову публічного механізму соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей в Україні під час дії воєнного стану, приділено увагу деяким проєктам законів України, що були прийняті і набули чинності, які запроваджували нові складові механізму соціальної підтримки та пільг для ветеранів війни та членів їх сімей. На основі аналізу, узагальнення й систематизації джерел висвітлено шляхи та тенденції розвитку механізму публічного управління соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей в Україні в умовах дії воєнного стану та після його припинення чи скасування. Проаналізовано особливості змінита створення нових складових такого механізму після початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну та досьогоддення. Здійснено аналіз нормативно-правових актів, які поступово запроваджували впровадження нових елементів механізму соціального захисту й пільг для ветеранів війни та для членів їх сімей, яких потребували захисники та захисниці, й ветерани, а також суспільство в умовах війни. Визначено, що соціальна підтримка наразі й надалі є вельми важливою для ветеранів, які мужньо стали на захист України та для членів їх сімей. Зауважено на питаннях відсутності термінологічних визначень, закріплених на рівні законодавства, зокрема термінів «Захисники» та «Захисниці», неоднаковий підхід до визначення підстави для одержання статусу ветерана війни, а також звуження таких підстав, що, в свою чергу порушує соціальну справедливість для осіб, які захищали й наразі захищають незалежність, суверенітет і територіальну цілісність нашої держави. Також в статті окреслено проблемні питання механізму, зокрема зупинення фінансування програм санаторно-курортного лікування у 2024 році, які частково були забезпечені за рахунок місцевих бюджетів, та інші проблемні питання, що виникли через дефіцит коштів в державі яка здійснює опір країні-агресору російській федерації.

Ключові слова: соціальний захист, соціальні гарантії, ветерани війни, члени сім'ї ветеранів війни, публічне управління та адміністрування.

The issue of the relevance of the public mechanism of social security and social guarantees for war veterans and their family members during martial law in Ukraine and in conditions of full-scale war is indisputable. The article analyzes and theoretically summarizes the regulatory and legal and organizational component of the public mechanism of social security of war veterans and their family members in Ukraine during martial law, paying attention to some draft laws of Ukraine that were adopted and entered into force, which introduced new components of the mechanism of social support and benefits for war veterans and their family members. Based on the analysis, generalization and systematization of sources, the ways and trends in the development of the mechanism of public administration of social protection of war veterans and their family members in Ukraine during martial law and after its termination or cancellation are highlighted. The features of changes and creation of new components of such a mechanism after the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine and to the present day are analyzed. An analysis of regulatory legal acts was carried out, which gradually introduced the implementation of new elements of the mechanism of social protection and benefits for war veterans and their family members, which were needed by defenders and veterans, as well as society in war conditions. It was determined that social support is currently and continues to be very important for veterans who courageously stood up for the defence of Ukraine and for their family members. The issues of the lack of terminological definitions fixed at the legislative level, in particular the terms “defenders” and “defenders”, the unequal approach to determining the grounds for obtaining the status of a war veteran, as well as the narrowing of such grounds, which, in turn, violates social justice for persons who defended and currently defend the independence, sovereignty and territorial integrity of our state, were noted. The article also outlines problematic issues of the mechanism, in particular the suspension of funding for sanatorium and resort treatment programs in 2024, which were partially provided at the expense of local budgets, and other problematic issues that arose due to a shortage of funds in a state that is resisting the aggressor country, the Russian Federation.

Key words: Social Security, Social Protection, Social Guarantees, War Veterans, Family Members of War Veterans, Public Management and Administration.

Вступ. Збройна агресія російської федерації призвела до безпрецедентних масштабів участі громадян України, що стали на захист своєї Батьківщини, та, нажаль, до масштабних руйнувань в Україні ще до початку повномасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року, після нього та до сьогодні. Нажаль, військові дії тривають, кожного дня гинуть жителі України, військовослужбовці захищають громадян України та територію нашої держави, житлові та нежитлові будинки, об'єкти інфраструктури зазнають подальших руйнувань і цей процес триває [1, с. 274]. В умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України активного захисту державного суверенітету та незалежності нашої країни питання соціального захисту та соціальних гарантій ветеранів війни є одним із найактуальніших напрямів досліджень та, водночас, предметом багатьох дискусій.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Після початку повномасштабного вторгнення більшість ветеранів України знову стали до лав військової служби, що обумовило існування дуальної природи статусу захисників – вони одночасно користуються правами та гарантіями військовослужбовця та мають право на соціальний захист, який держава гарантувала ветеранам. [2, с. 3]. Проте, після 24 лютого 2022 року складні виклики і завдання постали перед всією нашою державою. Водночас таким викликом можна назвати розширення переліку осіб, які мають право на отримання статусу ветерана війни. Також зрозумілим є той факт, що частина механізмів соціального захисту реалізовувалась із перешкодами, або не забезпечувалась державою на практиці, або забезпечувалась лише частково. Варто розглянути окремо питання скасування деяких пільг для цієї категорії осіб, корупційні ризики, що негативно впливає на рівень довіри ветерана та членів його сім'ї до держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тему соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей досліджували О. Серeda, А. Сидоренко, С. Бeлaй, Ю. Сербaлюк, В. Рaдінськa, О. Епeль, Л. Сoлoкa, Я. Митькo, К. Спичкa, О. Яpoшeнкo, Ю. Івчук, А. Бейкун, В. Кoxaн та інші вчeні. Oднaк, бiльшa чaстинa дoслiджeнь бyлa нaпpaвлeнa нa aнaлiз сyтo пpaвoвих зaсaд, пpaвoвих мeхaнiзмiв сoцiaльнoгo зaxиcтy вeтeрaнiв вiйни тa члeнiв iх сiм'єй, сoцiaльнoгo зaxиcтy вiйськoвoслужбoвцiв, зapyбiжнoгo дoсвiдy сoцiaльнoгo зaxиcтy тa сoцiaльнoгo гaрaнтiй, a тaкoж бyли сфoкyсoвaнi нa сoцiaльнo-eкoнoмiчнiй рeінтeгрaцiї вeтeрaнiв y цивiльнe суспiльствo aбo oкpeмo нaсклaдoвiй пpaцi тa її рoлi

y життi вeтeрaнa. Пoпpи тe, щo зaзнaчeнa тeмa є вeльми aктуaльнoю, a нaкoвий iнтeрeс дo цiєї пpoблeмaтики, як i кiлькiсть нaкoвoх пpaць, зpoстaють, y дoслiджeннях нe бyлo дoстaтньoю мiрoю пpидiлeнo yвaгy сaмe пyблiчнoмy мeхaнiзмy сoцiaльнoгo зaxиcтy вeтeрaнiв вiйни тa члeнiв iх сiм'єй пiд чac дiї вoєннoгo стaнy. Oтжe, вaртo зoсeрeдити фoкyс yвaги нa гpyнтoвнoмy aнaлiзi пyблiчнoгo мeхaнiзмy сoцiaльнoгo зaxиcтy визнaчeних кaтeгopiй oсiб.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Регулюванню сфери соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей в аспекті публічного управління ще не достатньо приділялось уваги у науковій літературі, в тому числі, з огляду на повномасштабну війну в Україні та численні зміни до законодавства, яке регулює зазначені питання. Це, в свою чергу, спричинило відсутність методологічного підходу щодо розроблення та комплексного вивчення зазначених проблемних питань. Незважаючи на значну кількість наукових праць з даної тематики, питання наукового вивчення механізму публічного управління соціальним захистом ветеранів війни та членів їх сімей, посилення такого соціального захисту в Україні, ще потребують подальшого дослідження.

Мета статті. Метою статті є окреслення публічного механізму соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, визначення правової та організаційної його складової, також окреслення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Регулювання відносин у сфері соціального захисту завжди було актуальною складовою правової проблематики та публічного управління як на національному, так і на міжнародному рівнях. Посилення гарантій соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей і віднайдення нових механізмів соціальної підтримки ветеранів наразі зумовлені загальними потребами сьогодення, тому частина механізмів у цій сфері є відносно новими та доволі розгалуженими за своєю природою. За останні три роки війни ми спостерігаємо поступове проведення актуальних реформ у соціальній сфері, що покликані вирішити відповідні проблеми, у тому числі й даної категорії осіб. Ці аспекти на даний час вже є врегульованими нормами права на національному рівні, створена система та відповідні елементи публічно-управлінського механізму й подальші такі елементи продовжують напрацьовуватись державою.

Україна знаходиться на шляху створення більш повного комплексного механізму правового

регулювання забезпечення соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, та є ветеранами війни, а також членів їх сімей. Станом на сьогодні соціальний захист та соціальні гарантії ветеранів війни та членів їх сімей врегульовані зазначеними нижче нормативно-правовими актами: Законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» 22.10.1993 № 3551-XII (далі – Закон) [3]; «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей» [4]; «Про військовий обов'язок і військову службу»; «Про Збройні Сили України»; «Про Національну Гвардію України»; «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»; «Про державну прикордонну службу»; Кодекси цивільного захисту України та іншими нормативно-правовими актами.

В межах термінової необхідності врегулювання питань соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей перші зміни до Закону, які вже під час дії воєнного стану окреслили питання визначення та розширення категорій осіб – ветеранів війни, – це Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій» від 15 березня 2022 р. № 2121-IX [5]. З питань, які було врегульовано, перш за все заслуговують на увагу питання розширення кола суб'єктів, на яких поширюється дія Закону, – з набрання чинності цим законом такими є не лише особи, які мають дійсний статус ветерана війни та члени їх сімей, члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, але й члени сімей осіб, які не одержали відповідного статусу – члени сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України. Також цими змінами було гарантовано одержання права на отримання статусу та пільг учасника бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника та Захисниці України, незважаючи на те, чи перебувала загибла (померла) особа на час участі в зазначених заходах у легалізованих збройних структурах до набрання чинності цим законом. Разом із тим, вбачається наявність певних неузгодженостей, які містить Закон після прийняття вищезазначеного законодавчого акта, а саме: доцільною була й залишається необхідність узгодження положень окремих статей Закону із чинними нормативно-правовими актами щодо застосування термінів «війна»

та «воєнний час», наголошувалось на відсутності термінів «Захисник» і «Захисниця», зауважено також на наданні статусів Захисникам і Захисницям посмертно, а також дискусійним питанням є питання застосування неоднаковості підстав для одержання певної категорії осіб статусу ветерана війни, та звуження підстав для одержання особами статусу учасника війни, що призводить до порушення принципу соціальної справедливості [6, с. 23, 24].

У статті 1-1 Закону надано визначення, що державна політика соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України – є цілеспрямованою, системною діяльністю органів державної влади щодо забезпечення соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України шляхом надання їм пільг і гарантій соціального захисту відповідно до законодавства.

Цією ж статтею врегульовано, що державна політика у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України формується та реалізується на принципах соціальної справедливості під час встановлення обсягу пільг та гарантій, комплексності під час формування та реалізації заходів адаптації ветеранів війни до мирного життя, належного фінансового забезпечення передбачених законом пільг та гарантій зазначеній категорії громадян, відкритості та рівного доступу до інформації про державні пільги та гарантії, механізми їх реалізації, доступу до реалізації права на отримання всіх пільг та гарантій, прозорості та підзвітності діяльності органів державної влади, їх посадових осіб у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України. Таким чином, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо запровадження комплексного огляду системи соціального захисту ветеранів війни» від 24.03.2022 № 2147-IX [7] було доповнено Закон двома новими статтями, які закріпили визначення державної політики соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та

Захисниць України, а також систему соціального захисту цих категорій осіб, а також систему комплексного огляду системи соціального захисту ветеранів війни, й визначено законодавчу підставу розроблення Порядку проведення комплексного огляду системи соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України. Безумовно, на початку повномасштабного вторгнення це було логічним й усвідомленим кроком посилити положення Закону слушними законодавчими пропозиціями. З точки зору механізмів публічного управління на увагу заслуговує, зокрема, визначення державної політики соціального захисту цих категорій осіб, а також визначення системи соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України. Вона являє собою сукупність органів державної влади, підприємств, установ, організацій, які взаємодіють між собою та іншими системами державного управління з метою формування та реалізації державної політики у сфері та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України. Отже, це законодавче визначення уособлює та частково містить організаційну складову, організаційний механізм публічного управління соціальним захистом ветеранів війни, що становить «сукупність органів державної влади, підприємств, установ, організацій, які взаємодіють між собою та іншими системами державного управління».

Подальші проекти законів, які розглядались Верховною Радою України та були прийняті, й вносили зміни до Закону, або врегульовували коло питань, які розглядаються, удосконалювали деякі норми Закону та інших нормативно-правових актів в частині подальшого розвитку механізму соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей. Це зокрема, Закон України від 19 червня 2022 р. № 2308-IX [8], яким було внесено зміни до підпункту 1.7 пункту 161 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України, яким скасовується сплата військового збору для Захисників і Захисниць України.

Наступний Закон України від 29 липня 2022 р. № 2488-IX (далі – Закон № 2488-IX) [9], яким доповнено пункт 5 статті 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII [2], що визначає право на соціальну

та професійну адаптацію осіб, які звільняються або звільнені з військової служби з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, визначених Законом. Цілком обґрунтовано було внесено зміни, що відповідали запитам українського суспільства, яке перебувало тоді дев'ятий рік у стані війни (гібридної, повномасштабної), а тому його прийняття заслуговує на позитивну оцінку. Разом із тим необхідно зазначити, що положення соціальної та професійної адаптації носять суто декларативний характер, оскільки не містять посилання на конкретну програму соціальної та професійної адаптації чи вказівки центральному органу виконавчої влади розробити відповідну програму та план дій щодо її втілення в життя. Таким чином, доцільним є прийняття відповідної Програми соціальної та професійної адаптації зазначеної категорії осіб [6, с. 127].

Також варто звернути увагу на проблемні питання поняття та реалізації механізму одноразової грошової допомоги. Так, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги» від 29 липня 2022 р. № 2489-IX (далі – Закон № 2489-IX) [9], було внесено зміни до низки статей Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Верховна Рада України, збалансувала належним чином інтереси держави та особи в питанні призначення та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві. Зокрема, було більш чітко визначено перелік осіб, які мають право на виплату одноразової грошової допомоги. У цілому такий підхід був обґрунтованим та сприяв зменшенню кількості бланкетних норм. Вочевидь вказана законодавча пропозиція була спрямована на надання уряду додаткових важелів впливу на фінансовий стан держави під час воєнного стану. Зауважено, що законодавцю слід дотримуватися конституційного принципу рівності, а врегулювання дискусійного питання вбачається у встановленні коефіцієнтів одноразового розміру допомоги в період воєнного стану. Важливим є також встанов-

лення фіксованого кратного розміру одноразової виплати з прив'язкою до прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року. У цілому такі зміни є цілком виправданими та обґрунтованими, проте, допущені у вказаному Законі невідповідності юридичній техніці та суперечності зумовлюють необхідність удосконалення окремих його положень [6. с. 132, 134].

Заслуговує на увагу також Закон України від 12 січня 2023 р. № 2864-IX (далі – Закон № 2864-IX) [10], яким було внесено зміни й доповнення до Закону та Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 6 жовтня 2005 р. № 2961-IV [11] з метою забезпечення рівності прав і законних інтересів усіх осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також осіб, які постраждали під час воєнних (бойових) дій та в повоєнний час. Зважаючи на існуючі факти безпідставного та незаконного одержання певної категорії громадян статусу ветерана війни, Закон № 2864-IX було спрямовано на запобігання таким правопорушенням у майбутньому шляхом чіткого нормативного визначення просторових та часових меж участі осіб у зазначених заходах у період військової агресії російської федерації проти України, та визначення порядку встановлення юридичних фактів щодо безпосередньої участі осіб у здійсненні таких заходів [6].

Щодо порядку надання статусу учасника бойових дій, то він затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 413 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 12 липня 2024 р. № 837) (далі – Порядок), яка набула чинності 10.09.2014 року. Після затвердження цього Порядку, станом на даний час, до нього вносились зміни численну кількість разів, що свідчить про необхідність уточнень механізму врегулювання зазначених питань.

Згадуючи заходи з поступового підвищення ефективності існуючої системи соціального захисту в ретроспективі в контексті організаційної складової механізму соціального захисту ветеранів, слід вказати створення відповідного державного органу – Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції у 2014 році, який у 2018 році реорганізовано у Міністерство у справах ветеранів України.

Також наразі спостерігаються потужні тенденції з цифровізації процесів та послуг для ветеранів війни та членів їх сімей, що безумовно є позитивною складовою та прискорює й убезпечує від певного кола ризиків процес надання послуг цій катего-

рії осіб, зокрема запусченої системи на базі Єдиного державного реєстру ветеранів війни «Ветеран».

Наразі здійснюються й подальші пошуки шляхів вирішення питань психологічної реабілітації та професійної адаптації ветеранів, пільги з медичного обслуговування, а також механізми створення ветеранських підприємств та розширення таких механізмів.

Однак, маємо випадки, коли зупинено дію ряду урядових програм, згідно яких пільгові категорії громадян забезпечувались безоплатними путівками для санаторно-курортного лікування. Такі путівки частково закуповуються за кошти місцевих бюджетів [13].

Висновки. Отже механізм публічного управління соціальним захистом ветеранів війни та членів їх сімей є доволі комплексним та розгалуженим, в частині правового регулювання містить деякі невизначеності та суперечності у термінології, визначенні однорідності підстав статусу учасника бойових дій, важелей впливу Уряду на визначення розміру одноразової грошової допомоги та інші питання, про що свідчить аналіз законопроектів. Також можна вказати на проблемне питання забезпечення фінансовими ресурсами існуючих програм, зокрема з санаторно-курортного лікування, через браку можливостей фінансування таких програм державою, що надає відсіч країні-агресору в повномасштабній війні. Цифрова складова механізму наразі дозволяє бачити позитивні тенденції, однак потребує більш стійкої взаємодії з іншими реєстрами і системами. Організаційна складова публічного механізму соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей в Україні під час дії воєнного стану функціонує. Аналізу джерел дозволяє виділити шляхи та тенденції розвитку механізму публічного управління соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей в Україні в умовах дії воєнного стану та після його припинення чи скасування, зокрема його правової складової та подальшого впровадження пільг та заходів соціальної підтримки ветеранів, впровадження ветеранських підприємств. Отже, соціальна підтримка наразі й надалі є вельми важливою для ветеранів, які мужньо стали на захист України та для членів їх сімей. Однак, існують окремі питання й досі не врегульованих відносин у питаннях соціального захисту ветеранів війни, що потребують невідкладного законодавчого врегулювання, а також розроблення відповідних механізмів на рівні підзаконних нормативно-правових актів для забезпечення реалізації положень законодавства. Під цим кутом зору, потребує певного уточнення положення впровадження принципу соціальної справедливості щодо рівності підстав для надання особам статусу учасника бойових дій.

REFERENCES:

1. Marusheva O.A. Kompleksne vidnovlennia ta vidbudova Ukrainy: publichno-upravlinskyi aspekt [Complex restoration and reconstruction of Ukraine: public-management aspect]. *Naukovi perspektvy*. № 11(53). 2024. S. 274-288. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11\(53\)-274-288](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11(53)-274-288)
2. Tendentsii sotsialnoho i pravovoho zakhystu veteraniv v Ukraini pislia 24.02.2022 [Trends in social and legal protection of veterans in Ukraine after 24.02.2022]. *Yurydychna sotnia*. 2023. S. 38.
3. Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu»: Zakon Ukrainy vid 22.10.1993 № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12/ed20241001#Text>.
4. Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtziv i chleniv yikh simei [On social and legal protection of servicemen and their families]: Zakon Ukrainy vid 20.12.1991r. № 2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.
5. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo utochnennia norm, shcho rehuliuut pytannia vyznachennia katehorii osib, yaki vyznaiutsia veteranamy viiny ta chlenamy simei zahyblykh Zakhysnykiv i Zakhysnyts Ukrainy, ta nadannia yim sotsialnykh harantii [On amendments to certain laws of Ukraine on clarification of the rules governing the issues of categories of persons recognized by veterans of war and members of the families of fallen defenders and defenders of Ukraine, and providing them with social guarantees]: Zakon Ukrainy vid 15 bereznia 2022 r. № 2121. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-20#Text>.
6. Zakony voiennoho chasu (analytychne doslidzhennia) [Laws of wartime (analytical study)]. Odesa : Vydavnytstvo «Yurydyka», 2023. 208 s.
7. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu» shchodo zaprovadzhennia kompleksnoho ohliadu systemy sotsialnoho zakhystu veteraniv viiny [On amendments to the Law of Ukraine "On the Status of War Veterans, Guarantees of their Social Protection" on the introduction of a comprehensive review of the system of social protection of war veterans]: Zakon Ukrainy vid 24 bereznia 2022 r. № 2147. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-20/ed20241001#n5>
8. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo osoblyvosti opodatkuvannia viiskovym zborom hroshovoho zabezpechennia viiskovosluzhbovtziv ta inshykh osib, yaki berut bezposeredniu uchast u boiovykh diiah v umovakh voiennoho stanu [On amendments to the Tax Code of Ukraine on the peculiarities of taxation by military levy of financial support of servicemen and other persons who are directly involved in hostilities in the conditions of martial law]: Zakon Ukrainy vid 19 chervnia 2022 r. № 2308. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2308-20#Text>.
9. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtziv ta chleniv yikh simei» shchodo pryznachennia i vyplaty odnorazovoi hroshovoi dopomohy [On Amendments to the Law of Ukraine "On Social and Legal Protection of Military Personnel and Members of Their Families]: Zakon Ukrainy vid 29 lypnia 2022 r. № 2489. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2489-20#Text>.
10. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vyznannia uchastnykamy boiovykh dii ta osobamy z invalidnistiu vnaslidok viiny, chlenamy simei zahyblykh (pomerylykh) Zakhysnykiv ta Zakhysnyts Ukrainy okremykh katehorii osib, yaki braly bezposeredniu uchast u zdiisnenni zakhodiv, neobkhidnykh dlia zabezpechennia oborony Ukrainy, zakhystu bezpeky naselennia ta interesiv derzhavy u zviazku z viiskovoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy, ta inshykh pytan [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Recognition of Certain Categories of Persons Who Directly Participated in the Implementation of Measures Necessary to Ensure the Defense of Ukraine, Protect the Security of the Population and the Interests of the State in Connection with the Military Aggression of the Russian Federation Against Ukraine as Participants in Combat Operations and Persons with Disabilities as a Result of the War, as Members of the Families of the Deceased Defenders of Ukraine, and Other Issues]: Zakon Ukrainy vid 12 sichnia 2023 r. № 2864. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2864-20#Text>.
11. Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini [On the Rehabilitation of Persons with Disabilities in Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 6 zhovtnia 2005 r. № 2961. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>.
12. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia ta pozbavlennia statusu uchastnyka boiovykh dii osib, yaki zakhyschaly nezalezhnist, suverenitet ta terytorialnu tsilisnist Ukrainy i braly bezposeredniu uchast v antyterrorystychnii operatsii, zabezpechenni yii provedennia chy u zdiisnenni zakhodiv iz zabezpechennia natsionalnoi bezpeky i oborony, vidsichi i strymuvannia zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii v Donetskii ta Luhanskii oblastiakh, zabezpechenni yikh zdiisnennia, u zakhodakh, neobkhidnykh dlia zabezpechennia oborony Ukrainy, zakhystu bezpeky naselennia ta interesiv derzhavy u zviazku z viiskovoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy [On approval of the Procedure for granting and depriving the status of a participant in hostilities of persons who defended the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine and took direct part in the anti-terrorist operation, ensuring its implementation or in the implementation of measures to ensure national security and defense, repel and deter the armed aggression of the Russian Federation in the Donetsk and Luhansk regions, ensuring their implementation, in measures necessary to ensure the defense of Ukraine, protect the security of the population and the interests of the state in connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 serpnia 2014 r. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-%D0%BF#Text>.
13. Derzhava pryzupynyla finansuvannia prohram sanatorno-kurortnoho likuvannia. Departament sotsialnoi ta veteranskoi polityky [The state has suspended the financing of spa treatment programs. Department of Social and Veteran Policy]. URL: <https://dsp.kyivcity.gov.ua/news/derzhava-pryzupynyla-finansuvannia-prohram-sanatorno-kurortnoho-likuvannia>.